

A budapesti Finnugor Tanszék és az obi-ugor kutatások

Az előttem szóló Kodolányi Jánoshoz hasonlóan én is szubjektív előadást tartok, noha előadásom címe olyan, mintha egységes, 125 éven keresztül mindig létező kutatási területről szándékoznék beszélni. Ki fog azonban derülni, hogy ilyesmi egységesen nem létezett, sőt nem is létezhetett ötnegyed évszázadon át. Manapság, ha azt halljuk: obi-ugor kutatások, valamennyiünknek az jut az eszébe, hogy van egy elérendő cél: a vogulból, az osztjából vagy mindkettőből meghatározott jelenséget akarunk kutatni; bizonyos idő alatt be akarjuk a munkát fejezni. A kutató tanszék vagy intézet munkatársai, esetleg még külső munkatársak vesznek részt a munkában, s azt a tervezett határidőre vagy sikerül elvégezni vagy nem. Ilyen program a 125 év folyamán természetesen nem lehetett állandóan. Egészen durván számolva az időt: 75 éven át teljesen mások voltak a lehetőségek mint a következő 50 évben, tehát két nagyon eltérő korszakra oszlik az időszak. Mi, akik átéljük a korszakváltást az első 75 évről a következő 50-re, tudjuk, hogy a kettő közé egy vagy két, nagyon rövid átmeneti korszakot lehet beékelni.

Az első 75 évben a tanszék fogalma más volt, mint mostanság. Budenz, Szinnyei és Zsirai tanszéke (melyen előadásait megkezdte) nem hasonlított Lakó, Hajdú és a későbbiek tanszékéhez. A változás Zsirai utolsó éveiben következett be. Már a három tudós – Budenz, Szinnyei, Zsirai – életrajzában (mindegyik „A múlt magyar tudósai” sorozatban jelent meg) Kiss Jenő többször hivatkozik arra, hogy Zsirainak asszisztencia nélküli tanszéke volt, azaz a tanszéken csakis az történt meg, amit a professzor maga elvégzett. Ehhez legfőljebb annyit lehet hozzátenni, hogy tanítványaival szakdolgozatként vagy disszertációként végeztethetett tudományos munkát. Más lehetősége a tanszéknek kutatásra nem volt, ill. csak nagyon közvetve.

Az első tanszékvezető, Budenz obi-ugor munkásságát más alkalommal Honti ismertette (NyK 89: 191–203). Szerintem azonban az ő obi-ugor munkásságának nem az a legjelentékenyebb része, amire hivatkozni lehet, aminek az irodalomban nyoma maradt, hanem az is hozzátartozik, ami az óráin és beszélgetések során elhangzott. Ezt jól érzékeltette a tanszék centenáriuma Kispál Magda (AnnUnivBp. V, 1974, 51–57), s tanítványai megemlékezései Budenzről mind erre vallanak. Közismert tény, Budenz és Hunfalvy úgy állapodott meg a Reguly hagyaték feldolgozásával kapcsolatosan, hogy az obi-ugor hagyatékot Hunfalvy dolgozza föl és adja ki, az összes többit pedig Budenz. Budenz véghez is vitte a vállalt munkát, a zürjéntől a szamojédig – beleértve a Reguly által még finnugornak tartott csuvast is –, valamennyi hagyatékot megjelentette a Nyelvtudományi Közleményekben. Mint ismeretes, Hunfalvy nem tudta vállalását teljesíteni, csak azt a vogul anyagot tudta kiadni, melynek a feldolgozásához Regulyval együtt fogott hozzá, a továbbiakkal nem boldogult. Amit Hunfalvy elvégzett – feldolgozta szókészlet és nyelvtan szempontjából a bibliafordításokat –, az még a tanszék megalapítása előtt történt. A budapesti tanszék előéletének a teljesítménye közvetve a budapesti iskola alakulását tükrözi, de mégsem számítható a tanszék munkájához.

A tanszék munkájának indulásakor Budenz elsősorban az egész nyelvcsaládot és a magyar nyelv helyzetét a nyelvcsaládon belül vizsgálta, nem volt az egyes urali nyelvek specialistája, ahhoz akkoriban még nem is volt elég és megbízható anyag. Budenz anyaggyűjtésre bízta tanítványait s igyekezett belőlük specialistákat nevelni. Hogy az anyaggyűjtést és a specialisták nevelését milyen fontosnak tartotta, arra Honti idézett cikkében az utolsó bekezdésben található utalás, megemlíti, hogy tanítványa volt Munkácsi (NyK 89:201), akivel kapcsolatosan minden uralistának votják szótára és szövegei, s még inkább, sőt elsősorban a *Vogul Népköltési Gyűjtemény* vastag kötetei jutnak az eszébe. Budenz tevőleges részvételével Munkácsi közismert eredményeinek létrejöttében teljesen egyértelműen csak néhány közlemény foglalkozik: Pápay, Kálmán Béla, Kispál Magda (Osztyák Népköltési Gyűjtemény 1905, 056, Tanulmányok a magyar és a finnugor nyelvtudomány történetéből. Szerk. Szathmári 1970, 144, AnnUnivBp. V, 1974, 54) utal arra, hogy Budenz a Magyar–Ugor összehasonlító Szótárért kapott akadémiai jutalom feléből egy ún. Reguly-alapítványt létesített, s ez volt Munkácsi gyűjtőútjának az anyagi forrása. A kutatás ugyanis két tényezőtől tevődik össze. Amikor tudománytörténetről beszélünk, akkor általában csak a szellemi tényezővel foglalkozunk: mit sikerült gyűjteni, mit sikerült kiadni, mire sikerült ebből konkludálni. Ha azonban elolvassuk az idézeteket Reguly leveleiből és a többi kutatóét is helyszíni gyűjtésükről, rájövünk, vannak a szellemi eredményeknek anyagi vonatkozásai is. Reguly munkásságát anyagi gondjai hátráltatták és nehezítették. Tudjuk, hogy az adatközlők mindenkor jól megkérték fölvilágosításaik árát.*

Munkácsi a votjakok között elsajátíthatta a gyűjtés, az adatközlőkkel való kommunikálás fortélyait, a szöveg és a szóanyag lejegyzésének módszerét. Ilyen fölkészültség után vogul kutatóútján (1888–89) nemcsak a Reguly-féle vogul hagyaték megfejtése, hanem rendkívül jelentős új anyag szerzése is sikerült. Munkácsi nem volt a tanszék alkalmazottja, oktatója. Munkájához az inspirációt Budenzől kapta, a megvalósítás anyagi lehetőségét a tanszék sikeres munkájának anyagi elismerése s Budenz döntése annak felhasználásáról teremtette meg. Hogy a vogul kutatások a múlt század 90-es éveiben Budapesten megindulhattak, az kétségtelenül a tanszék és Budenz eredményeinek köszönhető, a Budenz alapította Reguly-alapítvány nélkül Reguly vogul szövegeinek a megfejtésére aligha kerülhetett volna sor.

Az osztyák kutatások kapcsolata a tanszékkel még közvetettebb. Budenz 1892-ben meghalt, Pápay József, Reguly után a magyar kutatók részéről az osztyák terepgyűjtések folytatója, az első nyelvészetiileg használható szövegföljegyzések kiadója, s még sorolhatók további osztyakológiai érdemei, nem lehetett az ő tanítványa (1873-ban született). Őt Munkácsi eredményei lelkesítették. Munkácsi sikereit látva érlelődött meg benne az a meggyőződés, hogy a helyszínen a Reguly-féle osztyák hagyatékna is szükségszerűen meg kell találni a nyitját. Így közvetve a budapesti tanszék tanításai és befolyása gyakorolt rá olyan hatást, hogy vállalta Zichy gróf expedíciójában a nyelvészeti kutatást. Zichy mecénatúrája nélkül nem juthatott volna el Pápay az osztyákok közé, nem adhatta volna ki az *Osztyák Népköltési Gyűjteményt* (a továbbiakban ONGy). Ez alapozta meg nyelvészeti munkássá-

* Megvilágítja az elmondottakat – noha nem obi-ugor téma – Lakó Györgynek egy közlése. Az ő lapp adatközlője is jól megkérte közreműködése árát, mondván: „Te egyetemi tanár leszel, ha kiadod, amit följegyzel, hát én is meg akarom kapni a magamét.” Ilyesmi nemcsak egy lappnak jutott az eszébe, hanem valamennyi adatközlőnek. Reguly és Pápay följegyzéseiből is kiderül, mindenütt csak nehezen és nagy pénzért tudtak megfelelő adatközlőket kapni, s egy idő múlva többnyire azok is megszöktek.

gát, melynek elismerésül Debrecenben tanszéket kapott, ahol haláláig dolgozott Reguly hagyatékán és saját gyűjtésének a földolgozásán. A törekvés a „hét pecséttel lezárt kincs”, a Reguly-féle vogul és osztják hagyaték megfejtésére vitathatatlanul Budenz-től és Hunfalvytól származott. Ezzel szemben az is vitathatatlan, hogy Budenz életében a „tanszék” évi jelentéseiben – ha készültek volna ilyenek – vogul–osztják eredményeket nem mutathatott volna föl. Budenz azonban, mint saját oktatói és tervezői sikerét számon tartotta többek között Munkácsi vogul útjának a megvalósítását és az abból származó valamennyi későbbi eredményeket.

Az egyszemélyes tanszék második vezetőjének, Szinnyei Józsefnek a munkássága is általában a finnugrisztikára irányult. A *Magyar nyelvhasználat* (= NyH) hét kiadását figyelmesen egybevetve látható, hogy az aktuális tudományos haladással mindig lépést tartott, s ennek megfelelően módosított. Karjalainen anyaga alapján például egyre pontosabb anyagot közölt, s ezt más nyelvvel kapcsolatosan is megtette a *Magyar nyelvhasználat* megújított kiadásában.

A századforduló után szinte hallgatólagos megállapodás jött létre, melynek következtében a vogul és az osztják kutatás csaknem elkerült a budapesti tanszékről. Ez egyrészt annak volt a következménye, hogy Munkácsi nem került a tanszékkal munkaviszonyba, a vogul anyag földolgozása pedig természetesen az ő osztályrésze maradt, mások legfőljebb az általa már kiadott anyag alapján szólhattak vogul problémákról. Amikor tíz évvel később, 1898–99-ben Pápay járt az osztjákoknál, s munkássága alapján nem a budapesti, hanem a századforduló után alapított debreceni Tisza István Egyetemnek a tanárává nevezték ki, így a mostani Kossuth Lajos Tudományegyetem jogi elődje biztosította számára a lehetőséget az osztják anyag feldolgozására és osztják tanítására. Szintén meg kellett a hallgatólagos munkamegosztásnak születnie, hogy a budapesti tanszék (és minden magyar egyetem finnugor tanszéke) az általános finnugrisztikával foglalkozik, a debreceninek pedig elsősorban feladata az osztjakoológia művelése. Ezenkívül volt még egy, ugyancsak hallgatólagos nemzetközi munkamegosztás is. A magyar, a finn és az észti nép feladata a finnugrisztika művelésében úgy specializálódott, hogy a magyarok kötelessége a hungarológia és az obi-ugrisztika művelése, a finneké és az észteké pedig elsősorban a finnségi és a lapp nyelvek tanulmányozása. Lehetséges volt azért mindenkinek bármelyik finnugor kérdés kutatásával foglalkoznia, elég Kannisto vogul, Karjalainen és Paasonen osztják kutató útjára, vagy Wichmann kitűnő csángó szótárára, Halász, Lakó lapp kutatására stb. utalnom. A súlypont és a nemzeti kötelezettség azonban hazánkba helyezte az ugor kutatásokat. Az elmondottakból azonban látható: noha a magyar egyetemeken az obi-ugor oktatás a finn-permihez képest előnyösebb helyzetű volt, kutatása mégsem tartozott elsősorban a budapesti egyetem tanszékének a feladatkörébe.

Változás a tanszék harmadik professzorának, Zsirai Miklósnak az idejében következett be. Kétségtelen, hogy Zsirait eleve a magyar nyelv legközelebbi rokonai érdekelték. *Jugria* c. tanulmányából, egy általa indított sorozat első, folytatás nélkül maradt darabjából is ez látható, legközelebbi rokonaink hazájának névanyagával foglalkozott. Nyilvánvaló, hogy akadémiai székfoglalójául is ezért választotta e tárgykörből az obi-ugor igekötőket.

Pápay korai és hirtelen halála megváltoztatta a helyzetet. Nevelt ugyan egy utódjelöltet, Fazekas Jenő doktorátusi témáját az osztják mondattanból választotta. Ő rendszerezte Pápay hagyatékát, befejezte az *Északi-osztják medvénekek* kiadását. Kezdett osztjakoológussá válni, de elhagyta az országot, és így nem teljesíthette a hozzá fűzött reményeket. Az viszont köztudott volt, hogy Reguly megfejtett hagyatéka és Pápay saját, értékes, terje-

delmes gyűjtése Debrecenben van. Az MTA Zsirait bízta meg a hagyaték megvizsgálásával, s jelentése alapján vásárolta meg, s őt bízta meg a kiadással is. Ekkor kezdett Zsirai intenzíven, az egyetemen is osztjakkal foglalkozni. Pápay szövegeiből a könnyebbek, pl. *Az egér törvényt tesz* és még mások litografált kiadása a magyar szakosok számára ha nem is évenként, tananyagga vált, de tanított finnt és egyéb rokon nyelveket is, leggyakrabban osztjákat és vogult adott elő. Zsirai nemcsak az *Osztják Hőseinek* (a továbbiakban OH) kiadását kezdte el, hanem utódok nevelésére is gondolt. Szakdolgozóinak gyakran adott obi-ugor témákat, ezek egy része idővel disszertációvá alakult. Feldolgoztatta a vogul-osztják állatneveket (Kálmán Béla), halneveket, csillagneveket, személyneveket, a vogul lelki élet szókincsét. Zsiraihoz 22 disszertációból 14-nek (obi-)ugor volt a tárgya (l. Kispál, i.h. 79–80). Az obi-ugor színneveket feldolgozó Lévy Ágnes is kezdte dolgozatát disszertációvá bővíteni, aztán a középiskolai tanítás érdeklődését az irodalom felé fordította.

A tanszék a második világháború előtti és alatti években még egyszemélyes volt, de némi tanszéki segédszemélyzet már akkor is működött. A könyvtár, mely akkor még a magyar nyelvészeti tanszékével közös volt, nem Zsirai kezelte, hanem egy ún. senior. Tegnapi előadásán első tisztelt és szeretett finn lektorunk, Viljo Tervonen említette Horváth Károly nevét, ő is ilyen senior volt, előtte talán Babos Rudolf, Horváth Károly után én következtem. Volt olyan tanszék, ahol a seniorok föl voltak terjesztve díjtalan gyakornoknak, Zsirai tanszékén ez nem történt meg, működésüknek tehát nincs ilyen nyoma. Gondolkodtam, munkánknak hol maradhatott írott emléke. Talán egyetlen helyen: a könyvkötőt mi bíztuk meg a folyóiratok, könyvek kötésével, s mi vettük át tőle a munkát, a gazdasági hivatal a mi aláírásunk alapján egyenlített ki a számlákat. Ha ezek a számlák megőrződtek, ezeken látható a seniorok neve.

A seniorok többsége obi-ugorral foglalkozott, pl. az említett Horváth Károly is, aki a tanítványok közül talán a legtehetségesebb volt, de fiatalon meghalt, mielőtt komolyan produkálni tudott volna. Rendkívüli finnugrisztikai és altajisztikai tudásának alig maradt nyoma. Sokat foglalkozott vogullal, és amikor a háború után a Munkácsi-hagyatékot Kálmán Bélára bízta (hála Istennek, mert így minden megjelent belőle), Horváth Károlyt bántotta, hogy nem kettejüknek juttatták ezt a szép feladatot. Engem Zsirai irányított az osztjákra, én zürjénnel szerettem volna foglalkozni. Talán én voltam az egyetlen, akinél a téma kezdettől fogva disszertációnak készült, lévén matematika-fizika szakos, nem írtam nyelvészetből szakdolgozatot.

A háborúnak csaknem a végéig a doktorátushoz a disszertációt száz példányban kellett adni, szerzőjük neve és munkájuk címe ismert. A háború végén a gyorsított doktorátusok idején és a háborút követően a tudományos minősítés új rendszerének kialakításakor nem volt szükség száz példányban kiadott disszertációra. Az ekkor készült disszertációk egy része is megjelent esetleg a Finnugor Értekezések sorozatában, vagy az NyK-ban (így Sal Éváé), ezek többnyire obi-ugor témájúak voltak. Az 1944-ben és közvetlenül a háború után megvédett disszertációk egy része azonban szinte teljesen elveszett a tudománytörténet számára, csak néhány példányban kellett beadni, s többnyire nem állapítható meg, hova kerültek. A disszertációk témája esetleg a tanszék történetéből megállapítható, a szakdolgozatokról azonban még nehezebb valamit kideríteni, sőt még a száz példányban beadott disszertációk egy részét is a szemétkébe dobták. Ezek közül több példányt Mikesy Sándor mentett meg (pl. az enyémből is).

Mai értelemben vett kollektív termunka a tanszéken az ötvenes években kezdődött (Kispál, i.m. 68, 78). Ilyen nagyobb szabású kollektív termunka a *Reguly-Szótár*, elkészí-

tésére minden valószínűség szerint Zsirai gondolt, s megvalósítását tervbe is vette. Mint-hogy a Reguly-hagyaték kiadásával Pápay halála óta Zsirai foglalkozott, pontosan tudta, hogy a megfejtett Reguly-hagyatékban még akad fordítani való osztyákból magyarra. Pápay hagyatékáról írt jelentésében a Reguly följegyezte *Leu gudob ar* hősénekéről írta, hogy „PÁPAY fordítása a szövegnek kb. 2/3 részéről fogalmazványban, hézagosan” (NyK 49:383) található meg. A kiadás megkezdésekor is ugyanígy nyilatkozott erről a kérdésről: „a szöveg kétharmadának fogalmazványszerű magyar fordítása Pápaytól. (A szöveg ... egyharmadának fordítása hiányzik.)” (OH I, 012). Zsirai hagyatékának feldolgozója, Fokos-Fuchs Dávid pedig sornyi pontossággal mondja meg, ebben a hősénekekben nemcsak német hanem „az 1776–2437. verssorokról magyar fordítás sincs PÁPAY hagyatékában” (OH III/1:4, III/2:384). Zsirai tehát teljesen tisztában volt azzal, hogy a fordítás nélküli 662 verssorhoz milyen rendkívül nagy segítséget jelent, ha az összes többi Reguly följegyzésében, Pápay fordításában meglevő ének osztyák szókinséről szótár készül, s szükség szerint bármelyik szó környezete egybevezethető a még le nem fordított verssorokéval. Kétségtelen azonban, hogy a kollektív tervmunkában készítendő szótár részletes tervezetét, a munkatársaknak adandó utasításokat nem Zsirai maga dolgozta ki, sőt – betegsége miatt – kéllően alapos felülvizsgálatát sem tudta már elvégezni. Ezt az állításomat Zsirai egy Reguly gyűjtési módját minősítő kijelentésére és a Reguly-Szótár munkálatai során az egyes munkatársak között keletkezett, egymással nem egyeztethető eljárások okozta különbségekre alapozom. Zsirai szerint: „tagadhatatlan, hogy Reguly kéllő nyelvi fölkészültség nélkül látott hozzá a szerencsés véletlenségből fölfedezett osztyák énekek leírásához, ... siettében néha bizony két-három szót is egyberántva, máskor meg egy-egy hosszabb igealakot szeszélyesen két-három ízre szabdalva szét” (OH I, 09). Vagyis Zsirai egyértelműen megmondja, hogy a nyelvi tagolódást nem tökéletesen értő Reguly szövegeiben található az osztyákban nem létező rövid és hosszú szavak.* A Reguly-Szótár gyűjtési utasításai ezekről a csak Reguly följegyzéseiben létrejött, az osztyák nyelvben ismeretlen szavakról nem szóltak. Egyesek ezeket is gyűjtötték (Kispál), mások ezek szótározását hibásnak minősítették, s ezek céduláit kidobták (Erdélyi). Véleményem szerint a Reguly-Szótár egyik alapvetően fontos föladata Reguly tévesen létrehozott osztyák szavairól nyelviileg megfelelő magyarázatot adni: az egybeírt szavakat alkotó elemekre bontani, a leszakított szórészeket osztyák szavakká kiegészíteni az előttük vagy mögöttük található, ugyancsak nem teljes szóval. Más eljárás esetén nem Reguly-Szótár jön létre, hanem azon északi osztyák szavak gyűjteménye, melyeket Pápay az ennél nagyobb, általa gyűjtött északi osztyák szókinséből Reguly följegyzéseinek a megfejtéséhez fölhasznál, vagyis a Reguly „alkotta” szavak nélküli szójegyzék csak egy része Pápay északi osztyák szótárának, mely Debrecenben valószínűleg számítógép segítségével készítve hamarosan kiadásra kész lesz. A Reguly-Szótárnak Erdélyi egyéni munkaként elkészítette a kéziratát, annak bírálatát Kispál Magda, s ki is dolgozott egy részt a szükséges átdolgozások illusztrálására. Erdélyi is, Kispál is meghalt, a szótár kiadásra nem kész állapotban van a tanszéken.

Az egyetemi oktatás, s ezzel kapcsolatosan a tanszékek struktúrájának a változása a tanszékek és a Tankönyvkiadó viszonyát is új alapokra helyezte. A finnugor tanszéknek így módja volt a tanításhoz szükséges, de szinte beszerezhetetlen obi-ugrisztikai művek kiadá-

* Ha Reguly kéllőképpen még nem volt a gyűjtéshez fölkészülve, az nem jelenti azt, hogy a nagyobb szövegösszefüggéseket ne értette volna, hiszen csak azok megértése lelkesíthette őt az obi-ugor népköltészet világirodalmi értékének a hirdetésére, s arra, hogy a följegyzések készítésével erején felül siessen.

sára. A Finnugor Jegyzetek IV., ill. IX. köteteként kiadták Beke osztják, ill. Szilasi *Vogul szójegyzékét* (1959, 1962) xerox kiadásban. A sorozat XVIII. köteteként a tanszék két oktatója, Kispál Magda és Mészáros Henrietta közös munkája, tehát tanszéki közös munka eredményeként *Északi osztják kresztomátia* jelent meg 1970-ben. Noha egyetemi tankönyv nem igényel föltétlenül kutató munkát, hiszen elegendő, ha az eddigi eredményeket tartalmazza, ez a jegyzet a már kiadott kresztomátiák, nyelvtani vázlatok ismeretén kívül az északi osztják szövegek tanulmányozásán és a két oktató addigi tanítási gyakorlata folyamán szerzett tapasztalatokon alapul, többet nyújt, mint a korábbi források bármelyike. De a kifogásolni való is több benne, mint a hasonló jegyzetekben. A tanszék éppen akkortájt doktorált két hallgatója és egy hazánkban sokat tartózkodó fiatal müncheni finnugrista – tudományunkban nem éppen szokásosnak nevezhető módon – együtt éles hangú recenziót írt róla (NyK 73:264–70). A szerzők válaszából (NyK 74:260–62) csak annyi derült ki, hogy volt a kresztomátiának lektora, e sorok írója, arra azonban nem utaltak, hogy, ha a tízoldalas lektori vélemény javasolta változtatásokat végrehajtották volna, a három bírálónak nem maradt volna munkája.

Budenz, Szinnyei idejében, s kezdetben Zsirai tanszékvezetésekor is a tanszék teljesítménye azonos volt a professzor eredményeivel. Eleinte, a többoktatós tanszék létrejötte után az oktatók összességének a kutatási területe teljesen megegyezett a tanszék tudományos célkitűzésével. Zsirai tanszékére tanítványaiból obi-ugristákat neveztetett ki oktatóknak. Először Kispál Magda és Faludi Ágota, azaz obi-ugrista és osztjábólógus dolgozott Zsirai mellett, majd Faludi távoztával Horváth Károly került a tanszékre, akinek kiváló vogul tudását – mint már említettem – csak korai halála miatt nem igazolják cikkek. Az ő megüresedett helyére ugyancsak vogul szakértő került Lavotha Ödön személyében, akit Finnországba (majd onnan Svédországba) való távozása után Mészáros Henrietta követett. Zsiraitól Lakó – mondhatjuk – egy obi-ugor tanszéket örökölt, ő volt az immár nem „egyszemélyes” tanszéken az oktatók közül az első nem obi-ugrista. A sors szeszélyéből ő viszont a Szovjetunióban gyűjtött értékes vogul anyagot (NyK 57:14–72, NyelvtudÉrt. 8, ALH 6:347–423), aminek következtében még máskor is foglalkozott obi-ugor problémákkal.

A finnugor nyelvek „egyensúlya”, továbbra is bizonyos fokig az obi-ugor nyelvek tanításának a föltétlen szükségességét megtartva, akkor állt helyre, amikor Beke nyugdíjaztatása és halála után a II. Finnugor Tanszék megszűnt, s oktatói a Lakó vezette tanszék obi-ugristáival azonos oktatói testület tagjaivá váltak. Ezzel a kérdéssel a továbbiakban nem foglalkozom, arról részletesen Mészáros Henrietta előadása szól.

Van azonban a tanszéknek az általános finnugrisztikai oktatás vállalása után kapcsolata két olyan osztjábólógussal, amely kapcsolatok nem maradhatnak említetlenül, viszont semmilyen szokványos keretbe nem sorolhatók.

Már volt róla szó, hogy Munkácsi vogul eredményei föltétlenül a tanszék obi-ugor kutatásaihoz sorolandók, noha Munkácsi sohasem volt a tanszék oktatója. A kapcsolat megítélése még bonyolultabb olyan kutató esetében, aki a Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett a századforduló után, tehát Szinnyeit kellett finnugor professzorként hallgatnia, de saját magát Munkácsi tanítványának vallotta. Életcéljául tűzte ki, hogy annak az obi-ugor és annak a permi nyelvnek a specialistájává válik, mellyel Munkácsi kevesebbet foglalkozott, így saját osztják és zürjén kutatásaival egészíti ki Munkácsi eredményeit. Ez a tudós, mint valamennyien tudjuk, Fuchs-Fokos Dávid Rafael volt. Szétfeszítené előadásom kereteit, ha Fokos-Fuchs obi-ugrisztikai eredményeire akármennyire röviden is utalni akar-

nék, de egy tény mégis kiemelek, mert azzal a többi osztjákológus teljesítményéhez összehasonlítást kapunk: Zsirai jelentésében a Pápay-hagyatékra azt írta a *Regulyana* állapotával kapcsolatban: „Véleményem szerint senki sem vállalkozhatik arra, hogy a fordítás hézagait kitöltse” (NyK 49:384), s Fokos-Fuchs vállalkozott rá (l. OH III 2:384, ill. fordítást az 1775–2437. sorról).^{*} Fokos neve nemcsak Munkácsihoz fűződő kapcsolata miatt nem hagyható említetlenül a tanszék obi-ugor eredményeinek áttekintésekor, hanem azért sem, mert neki „A Magyar Népköztársaság Művelődésügyi minisztériuma ... az egyetemi tanári címet adományozta. Az erről szóló okiratot az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora az Egyetem tanévnyitó közgyűlésén 1964. szept. 14-én adta át” (NyK 66:432) az akkor 80 éves tudós. Ez a kitüntetés sem Fokos kutató munkáját, sem a tanszék oktatói eredményeit nem befolyásolhatta, csak szépségtapasznak tekinthető az akkori tudománypolitika politikai és emberi elfogultságának a palástolására.

A tanszék megbízott előadója volt, amikor Budapesten tartózkodott, Schmidt Éva. Az ő osztjákológiai eredményei nemcsak a tanszék 125 éves története során egyedülállóak, hanem a finnugrisztika történetében sem hasonlíthatók senkinek a működésével sem össze. Schmidt Éva nem osztják nyelvész, hanem osztjákológus, a hangsúly nála inkább a néprajzi, mint a nyelvészeti részre esik. A két tudomány közötti határ elmosódottsága kezdettől fogva jellemző az obi-ugor helyszíni kutatásokra, hiszen *Reguly*, *Castrén*, *Munkácsi*, *Pápay*, *Karjalainen*, *Paasonen*, *Kannisto* stb. helyszíni kutatásai a néprajzot is gazdagították, *Pápai Károly*, *Sirelius* stb. érdeklődése nem nyelvészeti volt, de működésüknek a nyelvtudomány is sokat köszönhet. Schmidt Éva eredményei azonban egyikük kutatási tevékenységével sem vethetők egybe. Ő évek óta az osztjakok között dolgozik, nemcsak gyűjt közöttük, mint a felsorolt (és nem említett) obi-ugor kutatók, hanem tanítja az osztjakokat saját folklórértékeik megbecsülésére, gyűjtésére, rendszerezésére, hangfelvételek készítésére, azok lejegyzésére, archiválására. *Reguly* azt hitte, hogy az énektudás utolsó mohikánjaitól jegyez fel hősénekeket, most Schmidt Éva tudatosítja bennük, hogy népköltészetük milyen kincs, nemcsak az öregek, hanem a fiatalok figyelmét is a mai, nem humán érdeklődésű világban sikeresen hívja fel erre a kincsre. Schmidt Éva munkásságának hatása az osztjakokra felbecsülhetetlenül nagy lehet. Két kicsit hasonló jelenségre szeretnék utalni, melyek természetesen csak kisebb körre hathattak: *Kálmán Béla* mesélte, hogy találkozott a Szovjetunióban olyan vogul egyetemistákkal, akik kizárólag azért tanulták meg a latin betűket, hogy *Munkácsi* följegyzésében vogul népköltészetet olvashassanak. A másik saját tapasztalatom: éppen a Szovjetunió felbomlásakor turista csoporttal *Hanti-Man-szijszkban* voltam. Az ottaniak fogadtak bennünket a város nevében. *Alekszej Szingepov*,

^{*} Fokos-Fuchs gazdag munkásságának ismertetésére itt nem térhetek ki. Elegendő arra utalnom, hogy 70., 75., 80., 90. születésnapját megünnepeztük, születésének centenáriumáról megemlékeztünk, bibliográfiája megjelent, ezen kívül számos nekrológ méltatta életművét. A MNy., NyK, ALH és még számos folyóirat segítségével könnyen lehet tájékozódni működéséről.

Egyébként a Tanszék több, már nem élő oktatójáról is jelent meg nekrológ (MNy., NyK, ALH), melyekből nagy vonalakban látható munkásságuk. Kivétel az óráira legtöbb hallgatót vonzó *Lavotha Ödön*, akit nem tudományos, hanem politikai okokból nem méltattak. Minthogy ő disszidált, sem itthon s – tudománydiplómái okból – külföldön sem méltatták érdemeinek megfelelően. A vogul passzívumról, a ható-képzőről stb. írt cikkei pedig igen jelentősek. Ha hamarabb nem kerül rá sor, legalább születése centenáriumára fel kellene tudományos jelentőségét – melyet csak születésének 80. évfordulóján méltattak (Nyr. 118:257–63) – alaposan mérni.

a helybeli rádió osztják adásának a felelőse, számos osztják tankönyv írója, beszédében azt hangsúlyozta, hogy ő életét azért szentelte az anyanyelvének, mert az ötvenes években pedagógus küldöttséggel Budapesten járván velem itt osztjákul beszélhetett.

A tanszék oktatói között jelenleg is vannak obi-ugristák. Indulása alapján ilyen működés volt Bakró-Nagy Marianne-tól várható, disszertációját nem követte a várható folytatás. Az osztjákológiában viszont föltétlenül mindig emlékezetes helyzetű lesz Csepregi Márta helyszíni gyűjtése. Ő az első, aki úgy gyűjt, ahogy eddig nyelvészek csak anyanyelvüket gyűjtötték, ill. finnségi kutatók a finnségi nyelveket és a lapp nyelvjárásokat. Hasznot húzva a közlekedési viszonyok és az életkörülmények megváltozásából, Csepregi nem egyszer ment el hosszabb időre az osztjások közé, hanem többször, rövidebbre. Feldolgozta gyűjtését, melyet természetesen hangszalagon is rögzített, aztán összegyűjtve a problémákat, a kiegészítésre szoruló részeket, újra meg újra meglátogatta adatközlőit, megszerezte a szükséges kiegészítéseket. Sajtó alatt levő szurguti osztják kresztomátiája tehát úgy készült, ahogy eddig csak anyanyelvi anyagot gyűjtő és kiadó kutatók kezelték az anyagukat.

Az áttekintésből az derül ki, hogy minden Magyarországon dolgozó, vagy itt végzett és külföldi egyetemen működő obi-ugrista, közvetlen vagy közvetett kapcsolatban volt a budapesti egyetem tanszékével. Tulajdonképpen csak Fazekas Jenőnek és néhány, mostanában vidéken, elsősorban Szegeden végzett hallgatónak nem volt e tanszékkal közvetlen kapcsolata, de tanáraik – Pápay József és Mikola Tibor – itt végeztek, a közvetett kapcsolat tehát náluk is kimutatható. A budapesti egyetem finnugor tanszéke a magyar obi-ugristák életében 125 éve központi szerepet játszik.